

Kapitel 2. Det formelle begreb om privatejendommen

2.1. Foreløbig bestemmelse

Vi betragter privatejendommen rent formelt, i betydningen 'begrebslogisk', altså løftet ud af den konkret-historiske sammenhæng. Analysens genstand er det **almene** begreb om privatejendom, dvs. privatejendom **som sådan**; det indebærer at vi alene ser på fænomenets eksistensbetingelser, dvs. de karakteristika uden hvilke der ikke foreligger privatejendom.

'Privatejendom' kan opdeles i sine to bestanddele, 'ejendom' og 'privat'.

Ejendom indebærer at man - den enkelte, en gruppe eller fællesskabet - ejer det pågældende gode, dvs. har suveræn dispositionsret over det, hvad enten denne ret udnyttes til at bruge godet eller til at afhænde det, jvf. Yiannopoulos, 1975: 46: "Property may be defined as an exclusive right to control an economic good." Det er et **positivt** begreb, der udtrykker hvad ejeren kan gøre med godet.¹

Privat er et **negativt** begreb. 'Privat' kommer af latinsk 'privare', der betyder berøve eller fratage (jvf. engelsk 'deprive' = berøve, 'privation' = savn, 'privative' = nægtende eller negativ, og 'privateer' = kaper). Det er nærliggende at antage at denne oprindelige betydning afspejler de oprindelige magthaveres holdning, altså statsmagten der - som den selvproklamerede inkarnation af fællesskabet - ser med kritiske øjne på ikke-statslige økonomiske magtcentre.

Grundtonen hos alle grækerne er at mennesket er et 'socialt dyr', der kun kan udfolde sig i det politiske fællesskab; dette er frihedens rige. Når mennesket trækker sig tilbage fra dette fællesskab, til husholdningen, driver det 'økonomi' (græsk: forvaltning af huset); her lever mennesket i nødvendighedens - uværdige - rige: det er 'idiot' (fra græsk 'idios' = selv).² Endnu i vore dages Grækenland hedder privatskoler 'idiotiki scholia'.

Mens privatmennesket for romerne var en 'røver', fordi det tager fra samfundet, var det for grækerne en 'idiot', fordi det berøver sig selv noget værdifuldt. Det etymologiske skudsmål er kort sagt ikke særlig smigrende: Den idiotiske røver.

Også i vore dage synes der imidlertid at være enighed om, at privatheden forlener ejendommen med en negativ, ekskluderende karakter. Det private gode er det gode, som andre **ikke** har ret til, altså er udelukket fra at bestemme over eller udnytte. Dette er den juridiske bestemmelse. Med

liberalismens negative frihedsbegreb giver det sig selv, at liberale også opfatter privatejendommen, fundamentet for denne frihed, negativt (vel at mærke i analytisk, ikke i normativ forstand). Men også en socialist som Macpherson (1973: 123) er enig i den negative tolkning:

"..private property .. /is/ the right of an individual (or a corporate entity) to exclude others from some use or benefit of something."

Etymologien kan inspirere, men beviser intet. I det følgende skal ovenstående foreløbige bestemmelser derfor undersøges nærmere. Især skal vi se at den negative 'privathed' trumfer den positive 'ejendom', fordi retten til at udelukke andre er mere fundamental end retten til selv at disponere.

2.2. Ejendom er et socialt begreb

Ejendom - privat eller fælles - er en **ret** og som sådan et **socialt** begreb, dvs. det refererer til et **forhold mellem mennesker**.

Vi må skelne mellem de facto **besiddelse**, og så **ejendom** hvor denne besiddelse er anerkendt af de andre; således understreger Hegel i sin grundige begrebsanalyse, at ejendom kommer i stand gennem en overenskomst ('Vertrag'), hvor agenterne anerkender hinanden som ejere (Hegel, 1821: 153 og 155). Denne anerkendelse kan tage form af en uformel sædvaneret (en norm) eller en egentlig juridisk kontrakt, der evt. er sanktioneret af grundloven og staten.

Man kan strides om hvorvidt ejendomsretten skal udledes og/eller legitimeres af menneskets før- eller a-sociale natur, men det vil være absurd at benægte at en ret er et socialt begreb (selv Locke begreb privatejendom som social, nemlig som den enkeltes ret overfor en oprindelig fællesejendom). Ligeledes kan det diskuteres om ejendomsretten til sit væsen er en bevidst 'opfindelse' - en kontrakt - eller ej, men det må være indlysende at de andres anerkendelse er en eksistensbetingelse for ejendomsret.

Ikke desto mindre har der indsneget sig en tendens til at identificere ejendomsretten med det gode, som denne ret vedrører (Macpherson, 1978: 2ff), fx taler vi om at renovere vor 'ejendom', hvor vi blot mener det fysiske hus. En af kilderne til denne forvirring skal måske søges i Romerrettens skelnen mellem 'dominium', der betyder en ret over et gode, og 'imperium', der betyder en ret over mennesker; det er let af denne modstilling at slutte at 'dominium' er et ikke-socialt forhold, altså glemme at 'ret' angiver en social bestemmelse af et gode.

Når den særlige **privatejendomsret** især tidligere er blevet begrebet som ikke-social, hænger det givetvis også sammen med at det er en særlig **negativ** type ret, nemlig en ret til selvstændighed i forhold til samfundet; men dette krav på a-socialitet er jo selv en social bestemmelse. Robinson Crusoe - arketyperen på det ikke-socialt menneske - besidder goder, men det giver ikke mening at tillægge ham privatejendom (lige så lidt som det giver mening at tillægge ham sociale egenskaber som egoisme eller altruisme).

2.3. Genstanden for privatejendom kan være uhåndgribelig

Ofte associerer man genstanden for den private ejendomsret med en håndgribelig fysisk ting, fx et hus, en bil eller en stol.

Imidlertid kan også uhåndgribelige fænomener være privat ejendomsret; det gælder således patenter, litterære rettigheder eller den ydelse man får, hvis man køber en tjenesteydelse. Intellectuel ejendomsret spiller en stadig større rolle. Således er det blevet beregnet, at den intellektuelle kapital – værdien af de uhåndgribelige aktiver – i 1997 udgjorde mere end halvdelen af markedsværdien for hvert af de 10 største selskaber i verden; i Microsofts tilfælde – dengang nr. 3 – var det helt op mod 95% (Granstrand, 1999: 10f).

Noget andet er at netop den fysiske uhåndgribelighed ofte gør det særlig vanskeligt at håndhæve rettigheder på disse områder, jvf. stridighederne om copyright og om patentering af nye kornsorter ved WTO forhandlinger.

2.4. Privatejendom og fællesejendom

Lad os nu forudsætte et samfund, der er helt alene i verden (et 'lukket samfund'); man kan tænke på en afsondret ø i Stillehavet. Vi antager videre at samfundet består af blot 5 personer.

De mulige ejendomsstrukturer kan nu placeres på en skala:

1) I den ene ende har vi at alle goder er **individuel privatejendom**. Ethvert gode er 'ejendom' i den forstand, at individet kan gøre med det hvad vedkommende lyster, herunder afhænde det; om lidt problematiserer vi dette, men den tid, den sorg. Samtidig er godet 'privat', fordi de 4 andre er berøvet enhver ret til godet.

2) I den anden ende af skalaen har vi **fællesejendom**, således at de 5 personer i fællesskab har ejendomsret til ethvert gode. De har 'ejendoms-

ret' fordi de i fællesskab bestemmer suverænt over godet, og 'privat' ejendom eksisterer ikke, eftersom ingen er udelukket fra at bestemme over godet (vort samfund er jo antaget lukket, således at der ikke er nogen udenfor). Fællesejendom kræver altså at alle medlemmer af fællesskabet deltager i beslutningsprocessen, men dermed er ikke sagt at fællesejendommen nødvendigvis er demokratisk organiseret, således at alle har lige indflydelse (én stemme pr. person); fx er indflydelsen ulige fordelt indenfor mange familier.

3) Endelig er der blandingsformerne. Det kan tænkes at kun nogle goder er fællesejendom, fx. parker. Eller det kan tænkes at A, B og C er individuelle privatejere, mens D og E har fælleseje; et sådant - i forhold til hele samfundet - begrænset fællesskab kender vi i mange former, fx en familie (uden særeje) eller et produktionskollektiv/kooperation (som må adskilles fra 'medeje' - co-ownership - hvor vi stadig har separateje). Indadtil er D's og E's goder fællesejendom, fordi de deler suveræniteten, men udadtil, dvs. når disse goder ses i forhold til A, B og C, er de privatejendom, thi de 3 er jo ekskluderet fra godet.

2.5. Privatejendom er ikke nødvendigvis individuel

Privatejendom er således et relativt begreb, dvs. om et gode er privat eller ej afhænger af synsvinklen. Heri ligger videre at privatejendom ikke nødvendigvis er individuel ejendom. Som nævnt kan privatejerne være en familie eller et kollektiv, og selv Sovjetunionen antog skikkelse af privatejer, når landet udvekslede varer med de kapitalistiske lande.

Privatejendom som sådan har altså intet at gøre med individualisme; det er logisk adskilte fænomener. Privatejendom indbegriber at ejeren/ejerne er uafhængige af de andre, at de andre er ekskluderet fra at bestemme over godet, men heraf følger jo ikke at privatejendommens subjekt er et individ. Privatejeren kan være flere individer (familien), men kan også være ganske upersonlig; indenfor juraen beskrives 'ejeren' således ofte som en 'juridisk person' (denne upersonliggørelse er mest oplagt i aktieselskaber, hvor det er firmaet som sådan der har ansvaret og rettighederne).

Ikke desto mindre er det almindeligt at identificere privatejendom med individuel privatejendom.

Det gælder liberal teori. Individet har ret til det, som det blander sit arbejde med (Locke); eller individet ejer sig selv ('self-ownership'), derfor sine evner, derfor resultatet af disse evner (Nozick); desuden ideen om at

privatejendom er nødvendig for at sikre individets frihed, nemlig reale selvbestemmelse, bl.a. overfor statsmagten. Pointen er stedse at knytte privatejendommen til individualismen. De liberale ser ikke at de ved at begrunde privatejendommen som en **individuel** ret, ikke har begrundet privatejendom **som sådan**; og hvis **kun** individuel privatejendom er legitimeret er familieej, aktieselskaber ('corporate property') etc. vel mindre værdifulde ejendomsformer, som en liberal politik burde stræbe efter at ophæve, nemlig splitte op i sine individuelle komponenter? Faktisk er kapitalismen ofte blevet kritiseret, også af liberale, for at eliminere individuel ejendomsret (fx i form af småvirksomheder) til fordel for monopolvirksomheder.

Også hos Hegel begrundes privatejendommen individualistisk, nemlig som objektivering af den enkeltes vilje (Hegel, 1821: 107f); helt konsekvent applauderer han statsmagtens ophævelse af klostrenes (interne) fællesejendom, "weil ein Gemeinwesen letztlich kein solches recht am Eigentum hat als die Person" (Hegel, 1821: 110). Waldron - hvis teori knytter an til Hegel - finder ligeledes at privatejendom essentielt er individuel (1988: 38).

Endelig finder vi identificeringen hos en kritiker af det borgerlige samfund som Macpherson: "The very idea of property /altså også privatejendom/, therefore, is the idea of an individual right." Han erkender at 'corporate property' er privatejendom, men denne opfattes som "an extension of individual private property" (Macpherson, 1978: 202 og 5).

Denne opfattelse er uholdbar, fordi den indebærer det absurde at den stol, jeg nu sidder på, ikke kan betegnes som egentlig privatejendom, eftersom den ejes i fællesskab af mig og min kone.

Jurister begår da heller ikke fejlen; for dem er det en selvfølge at privatejendomsrettens juridiske subjekt kan være alt mellem himmel og jord, se fx Reich, 1964; også Sayer (1995: 154) understreger at privatejendom udmærket kan være ikke-individuel.

Ud fra en individualistisk holdning er ethvert socialt fænomen reducerbart til individet; det kan man strides om, men det umiddelbare - det som udspringer alene af privatejendommens begreb - er at privatejendommens subjekt er en 'black box'.

2.6. Brugsret og afhændelsesret er fundamentalt udelelige

En privatejer kan vælge mellem selv at bruge godet eller afhænde det (sælge det). Er disse rettigheder udelelige, således at de må bero hos den

samme agent, eller kan A have brugsretten og B afhændelsesretten? I besvarelsen af dette spørgsmål må vi inddrage Aquinas's gamle sondring mellem goder der ødelægges gennem brugen ('res fungibulis', typisk ikke-varige forbrugsgoder), og goder hvor dette ikke er tilfældet ('res non fungibulis', fx jorden eller varige forbrugsgoder).

Hvis et gode ødelægges gennem brug, således at brug og afhændelse fysisk udelukker hinanden, må privatejendomsretten omfatte både brug og afhændelse, for hvis A udnytter brugsretten til at spise osten, kan B ikke udnytte afhændelsesretten til at sælge osten. A's og B's suverænitet slår hinanden for munden.

Hvis et gode ikke ødelægges gennem brug, er sagen mere kompliceret. De udviklede ejendomsforhold under feudalismen beroede først og fremmest herpå; fæstebonden ejede ikke jorden og kunne derfor ikke sælge den, men han havde brugsretten til den, hvilket gav ham privat ejendomsret til høstudbyttet (efter fradrag af fæsteafgift).

Lad os analysere forholdet ved som eksempel at tage udlejning af et fjernsyn. Her får lejereren eksklusiv brugsret til fjernsynet, mens udlejereren bibeholder afhændelsesretten. Ingen af dem har suveræn rådighed over fjernsynet, thi de begrænser hinandens dispositionsret; de synes at dele privatejendomsretten, hvorfor de hver for sig **ikke** har denne ret.

Imidlertid er det fejlagtigt at betragte udlejer og lejer som ligestillede, som symmetriske rettighedsindehavere. Det er forhandleren, der har den oprindelige og fundamentale ret til såvel afhændelse som brug. Hun delegerer brugsretten til lejereren, men da hun forbliver ejer kan hun kræve fjernsynet tilbage og dermed annullere denne brugsret; kontrakten kan stipulere at det ikke kan ske fra dag til dag, men hvis kontrakten er evig og uopsigelig forsvinder udlejerens afhændelsesret, og det giver da ikke længere mening at sige at hun ejer fjernsynet.

Lejerens - eller fæstebondens - brugsret og den heraf afledte private ejendomsret til ydelsen er således **betinget**, den er af sekundær eller afledet karakter. Taget for sig selv er denne private ejendomsret fuldgældig, fordi den også inkluderer afhændelsesretten (fjernsynet kan fremlejes, dvs. ydelsen kan videresælges, og fæstebonden kan sælge kornet), men den skal netop ikke tages for sig selv. Det afgørende er ikke den delegerede brugsret, men den **ultimate beslutningsret**, og den ligger hos ejeren af fjernsynet hhv. jorden. Her er der imidlertid en forskel mellem de to eksempler, for mens fjernsynsforhandleren er suveræn ejer, indebar bindinger opad i hierarkiet at feudalismens herremænd ofte var afskåret

fra at sælge jorden. Disse spørgsmål vender vi tilbage til i afsnit 2.8.

Vi kan konkludere at privatejendomsretten også ved 'res non fungibulis' fundamentalt er udelelig, og at den beror hos den agent der har afhændelsesretten, ikke hos den der har den - opsigelige - brugsret.

2.7. Privatejendom implicerer eksklusivitet snarere end suverænitet

Jeg siger at det hus, jeg bor i, og de ting der er i huset, er min privatejendom.

Dette er imidlertid en sandhed med modifikationer. I begrebet 'ejendom' ligger at jeg har absolut suverænitet over hus og indbo, altså har ret til at bruge disse goder, som jeg vil, herunder afhænde dem; og i begrebet 'privat' ligger at andre ikke har ret til at bruge goderne. Men myndighederne griber jo ind og regulerer min omgang med hus og indbo på 117 måder; der er forbud mod at huset anvendes til erhvervsvirksomhed og påbud om at de elektriske installationer er forsvarlige. Videre kan jeg kun sælge huset ved at følge en bestemt procedure (fx. medvirken af en advokat), dvs. jeg har ikke **ubetinget** ret til at sælge; omvendt kan staten tvinge mig til at sælge (ekspropriation). Jeg har kort sagt **ikke** suverænitet over hus og indbo.

Alt dette er naturligvis relevant for beskrivelsen af de empiriske ejendomsforhold. Det er imidlertid irrelevant ved en analyse af privatejendomsret **som sådan**. Her må vi forudsætte den rene privatejendom, altså abstrahere fra alle de nævnte krænkelser. Spørgsmålet er om der ligger nogle begrænsninger i suverænitet og eksklusivitet i selve privatejendommens begreb, altså immanente begrænsninger?³

Hvis der kun foreligger én privatejendom - Robinson's - står denne ikke overfor en begrænsende modmagt; suveræniteten er da absolut. Men så har vi jo ikke **privatejendom**: ingen er ekskluderet, fordi der ingen er 'derude'. Privatejendom indbegriber derfor at der er mindst to, og i så tilfælde begrænser den andens ret min ret; jeg har ikke ret til at slå mit telt op i naboens have, thi derved krænker jeg hans privatejendomsret. Naboens ret til eksklusivitet begrænser min suverænitet. Privatejendom er ikke ejendom, forstået som absolut suverænitet; privatejeren har **ikke** en **positiv** ret til at gøre alt hvad han/hun vil med godet. Denne **immanente** begrænsning er almindeligt erkendt.

Det 'private' i privatejendommen rammes imidlertid ikke af en tilsva-

rende begrænsning. Retten til at ekskludere andre fra mit gode er absolut; denne **negative** ret negeres ikke af existensen af flere privatejendomme. Privatejeren har en ubetinget og absolut **vetoret**; det kan være at staten tvinger en 'privat' skovejær til at åbne skoven for offentligheden, men dette ville være en vilkårlig krænkelse af privatejendommen, ikke en begrænsning der udspringer af privatejendommen som sådan. Jeg kan ikke gøre alt hvad jeg vil med min stol (fx kaste den gennem naboens vindue), men jeg har ret til at nægte naboen at gøre hvad han gerne vil med stolen:

"But the essence of private property is always the right to exclude others. The law does not guarantee me the physical or social ability of actually using what it calls mine" (Cohen, 1927: 159).⁴

Også Macpherson (1973: 122f), Furubotn (1974: 4) og Demsetz (1967: 38) lægger i deres definitioner af privatejendom vægten på det negative, på retten til at udelukke andre.

Endelig fremhæver Marx privatejendommens negative essens, når han kritiserer den:

"Aber das Menschenrecht der Freiheit /borgerlig frihed/ basiert nicht auf der Verbindung des Menschen mit den Menschen, sondern vielmehr auf der Absonderung des Menschen von dem Menschen. Es ist das **Recht** dieser Absonderung, das Recht des **beschränkten**, auf sich beschränkten Individuums. Die praktische Nutzenanwendung des Menschenrechtes der Freiheit ist das Menschenrecht des **Privateigentums**. ... Jene individuelle Freiheit, wie diese Nutzenanwendung derselben, bilden die Grundlage der bürgerlichen Gesellschaft. Sie lässt jeden Menschen im anderen Menschen nicht die **Verwirklichung**, sondern vielmehr die **Schranke** seiner Freiheit finden" (Marx, 1843b: 364f).

- Vi kan konkludere at kernen i privatejendom er den negative eksklusionsret, snarere end den positive dispositionsret; vægten ligger på 'privat', snarere end på 'ejendom'.

2.8. Ejendomsformen bestemmes af beslutningsretten, ikke af brugsretten

Privatejendom er altså væsentligst et negativt begreb, der handler om at ekskludere andre. Men her må vi være præcise, for det afgørende er udelukkelse fra **beslutningsprocessen** om godets anvendelse, snarere end

udelukkelse fra **selve brugen**. Således er det klart, at mine naboer ikke opnår privatejendom til den cykel, som jeg måske stiller til deres rådighed. **Jeg** ejer cyklen, og derfor er det mig der bestemmer at de må benytte den; så længe jeg ikke har solgt eller bortgivet cyklen, er det mig der administrerer brugsretten og dermed eksklusionsretten. De facto brugsret siger derfor intet om ejerforholdet.

Tilsvarende gælder at en park stadig er fællesejendom, selvom fællesskabet beslutter at rationere adgangen til bestemte tidspunkter eller til fx ældre og kvinder med børn; fælles ejendomsret indebærer ikke fri adgang til godet, altså fravær af regulering. Fravær af regler er i stedet fravær af ejendomsret overhovedet, altså anarki. Kriteriet for fællesejendom er altså ikke fælles brugsret, men fælles beslutningsret, dvs. alle skal have ret til at være med til at bestemme hvordan fx parken skal anvendes.

Ejendomsformen defineres altså af beslutningens subjekt, ikke af dens objekt; det afgørende er hvem der bestemmer (alle eller en begrænset kreds), ikke hvad der bestemmes (hvem der skal have brugsret).

Denne præcisering er vigtig ved afgørelsen af om statsejendom er privat eller fælles.⁵ Macpherson (1978: 4f) mener det første, med henvisning til at borgerne skal betale for den nationaliserede virksomheds varer og ofte også for ydelserne fra en offentlig institution; han mener at disse offentlige goder ret beset er private, fordi vi er ekskluderet fra (gratis) adgang til dem. Han vil kun være med til at der foreligger fællesejendom, såfremt der er fri brugsret.

Hertil er at sige at jeg ganske rigtigt de facto er udelukket fra mange offentlige varer og ydelser, men hvis der foreligger demokrati er jeg via Folketing og regering med til at bestemme, hvem der skal have hvilke ydelser på hvilke betingelser. Jeg har måske ikke konkret brugsret til godet, men jeg har del i den ultimative beslutningsret. Hvis der er demokrati er statsejendom derfor fællesejendom; under Christian IV var stats-ejendom i høj grad privat.

Macpherson's samlede begrebsbestemmelse - hvor ejendom essentielt er individuel (jvf. 2.5.) og fællesejendom betyder fri brugsret - må ses i lyset af hans projekt. Skønt klart marxist leger han - af polemiske årsager? - at han er en liberal reformator (1973: 120ff, og 1978: 1ff). I realiteten siger han til de liberale: 'I vil have **individuelle** rettigheder? Godt. Men så må I advokere fællesejendom, for her er der ingen der udelukkes,

dvs. individets rettigheder er her mest omfattende.' Et sådant forsøg på at forklare liberalisterne at de burde være socialister er efter min bedste overbevisning forfejlet. For det første må en immanent kritik af liberalismen snarere bestå i at bede dem være konsekvente individualister og derfor kræve al ikke-individuel ejendom ophævet, det være sig fællesejendom eller ikke-individuel privatejendom (fx aktieselskaber), og for det andet allierer han sig uafvidende med en neoklassiker som Demsetz, der let kunne vise at hvis fællesejendom forstås som fri brugsret resulterer den i kaos og externaliteter (jvf. Kapitel 4.2).

2.9. Privat og fælles ejendomsret kan delegeres

Det afgørende er altså den ultimative beslutningsret. Denne begrebsbestemmelse har en vigtig konsekvens.

Ligesom den enkelte privatejer kan uddelegere brugsretten til andre (cyklen), således kan flere privatejere indgå aftale om at etablere et gode, der er fælles i den forstand at de alle - og måske alle overhovedet - har brugsret til det, fx serviceydelserne fra en grundejerforening eller gadebelysningen i en by. Ultimativt er disse ydelser og gadelygter stadig privatejendom, så længe privatejerne kan annullere aftalen.

Tilsvarende kan medlemmer af et fællesskab udmærket uddelegere kompetence til enkelte personer eller til mindre enheder såsom familier, virksomheder eller kommuner. Fællesejendom betyder ikke at fællesskabet umiddelbart træffer alle beslutninger, fra den måde jeg 'skal' børste tænder på til store samfundsinvesteringer; et sådant mareridt er på ingen måde indbegrebet i socialisme. Men fællesskabet skal kunne trække en uddelegeret beslutningsret over goderne tilbage; ellers er de blevet private, dvs. ellers ophæves fællesejendommen.

2.10. Privatejendom indbegriber ikke staten

Må vi inkludere staten blandt privatejendommens existensbetingelser?

Det er almindeligt at hævde at privatejendom indebærer frihed, staten tvang, hvorefter man kan strides om i vor høj grad denne tvang er nødvendig/ønskværdig for at sikre en vis lighed. Blandt kritikere af privatejendommen (markedet) er det videre almindeligt at problematisere denne modsætning ved at fremhæve, at privatejendommen ikke kan eksistere uden statslig tvang (politiets indgreb mod tyve).

Libertære bryder sig ikke om staten, men: 'They love not poison that do

poison need', som Bollingbrook iflg. Shakespeare sagde, efter at hans mænd meget belejligt havde myrdet Richard II. Når en libertær som Anthony Flew kan erklære sig som modstander af "any social and legal constraints on individual freedom" (cit. efter Kymlicke, 1990: 146), kan Kymlicka (1990: 148) derfor svare med denne morsomhed:

"Since property rights constitute legal restrictions on individual freedom /nemlig på ikke-ejerens frihed/, and since libertarians (according to Flew's definition) claim to be against any such restrictions, one might expect them to demand the abolition of property-rights."

Lad os imidlertid undersøge om det faktisk er rigtigt at privatejendom, på det fundamentale nivo, implicerer statstvang. Det er givet at de andres privatejendom indbegriber en begrænsning af min frihed (jvf. 2.6), men spørgsmålet er om denne tvang kan administreres af privatejerne selv, eller om en stat er nødvendig.

Spørgsmålet er meget omdiskuteret, bl.a. af liberale som Nozick og Hayek. Hvis den privatejendomsret, som vi taler om, er den af staten bestemte, formelt-juridiske ret, giver svaret sig selv: så indbegriber privatejendom staten. Men som vi skal se i Kapitel 5 mener Hayek at den oprindelige ret, herunder privatejendomsretten, er baseret på sædvaneretten, der går forud for og er uafhængig af staten.

Kan privatejendommen sikres alene af sædvaneretten?

Utvivlsomt. Privatejendommen kan i princippet udmærket sikres af den uformelle, gensidige anerkendelse af 'mit' og 'dit'. Det kan indvendes at agenter, der kun søger deres eget, ikke evner at nå en sådan forståelse; dette er et ægte problem, men en ugyldig indvending i vor forbindelse, for hvis de kan mobilisere tilstrækkeligt samfundssind til at skabe en stat, må de også kunne skabe et mere rudimentært fællesskab. Principielt kan sanktionen for at tage, hvad der ikke er mit, være moralsk (misbilligelse) eller økonomisk (udelukkelse fra samhandel); noget andet er at statslig tvang (politi og fængsel) formentlig i praksis er nødvendig i samfund af en vis størrelse, især hvis det er præget af store uligheder.⁶

Empirisk kan vi konstatere at der er drevet masser af handel - hvilket implicerer gensidig anerkendelse af privatejendomsretten - mellem parter, der ikke indgår i et organiseret politisk fællesskab (udenrigshandel). I princippet - og det er det eneste vi interesserer os for i dette kapitel - er privatejerne ikke afhængige af en stat for at disciplinere hinanden, dvs. sikre den gensidige anerkendelse af privatejendommens ukrænkelighed;

hertil kræves ikke at privatejerne udkrystalliserer en selvstændig magtin-stans.

Vi kan konkludere at privatejendom ikke indbegriber et organiseret, politisk fællesskab; ved analysen af privatejendom som sådan bør vi derfor abstrahere fra staten.

2.11. Privatejendom indbegriber ikke produktion

Et fænomen, der hverken direkte eller indirekte er resultat af produktion, kan udmærket gøres til genstand for privatejendom, fx jomfruelig jord eller økonomernes berømte diamant, der netop er fundet på vejen. Dette vil vise sig vigtigt i forbindelse med kritikken af Locke's begrundelse for privatejendommen.

Videre giver det sig selv fra ovenstående, at den almene analyse af privatejendommen må se bort fra privatejendommens differentiering i produktionsmidler og umiddelbare 'livsmidler' (forbrugsgoder). Endelig må vi abstrahere fra privatejendommens særlige kapitalistiske form, altså kapitalen, selvom forholdet mellem privatejendom som sådan og kapitalistisk privatejendom har spillet en stor rolle i diskussionen.⁷

2.12. Privatejendom indbegriber ikke udveksling

Af Kapitel 1 fremgik at mens vareudveksling (marked) forudsætter privatejendom, gælder det omvendte ikke. Det er muligt at privatejeren i stedet for at udveksle forærer godet bort eller selv konsumerer det. Udveksling kan derfor ikke inkluderes i privatejendommens existensbetingelser.

2.13. Sammenfatning

Privatejendom qua en ret er et **socialt** begreb (2.2), og det essentielle indhold i denne ret er retten til at udelukke 'de andre' (2.7), være sig selv nok, kort sagt: at være **a-social**. Privatejendommen **forudsætter og udelukker samfundet**.

Privatejendom kan derfor bestemmes som en specifik **negativ** social form, - en form der står og vakler med det ene ben i samfundet og det andet udenfor.

Anskuet fra privatejeren tager privatejendomsretten sig ud som retten til **ikke** at indgå i samfundet - det økonomiske samfund, dvs. markedet - eller retten til at udtræde af samfundet ('opt out'). Denne begrebsbestem-

melse harmonerer, ikke overraskende, med det liberale, specifikt **negative** frihedsbegreb (fx Berlin, 1969, eller Hayek, 1979: 130ff). Privatejeren er fri, men dette er en frihed **fra** (nemlig fra andres indblanding), altså en frihed til at **ekskudere** andre fra indflydelse. Privatejeren er ikke fri i positiv forstand (frihed **til**); det er ikke indbegrebet i privatejendommen at ejeren er suveræn, i den betydning at han/hun/de har mulighed for selvbestemmelse og selvudvikling. Det er derfor ikke givet at privatejeren kan virkeliggøre den livsplan, som Stuart Mill (1859: 18) skatter så højt; hans vægtning af den positive frihed er blevet kritiseret af andre liberale såsom Hayek. Der må være mindst **to** privatejere (Robinson er ikke privatejer), men når det er tilfældet kan de hver for sig ikke have positiv frihed til at gøre, hvad de vil: Den andens frihed benægter en sådan frihed, er en **grænse** herfor; hvis den ene har positiv frihed, har den anden ikke frihed overhovedet, derfor ikke privatejendom.

Anskuet fra samfundet (eller det sociale menneske) er privatejendomsretten en ret til at unddrage samfundet ressourcer, jvf. Proudhon's berømte udråb: Ejendom - han mener privatejendom - er tyveri! Denne 'ansvarsløshed' fremhæves af socialister og kommunitarister: For dem fremstår menneskets ultimative **ret** til uafhængighed som en forsyndelse mod dets ultimative **pligt** til social ansvarlighed.

Vi står ved kilden til såvel liberal som socialistisk/kommunitaristiske 'oratory'. Der er tale om det samme sagsforhold, blot anskuet fra to forskellige sider.

Nu er det klart at i en real markedsøkonomi er denne frihed overfor samfundet formel, fordi arbejdsdelingen tvinger privatejeren til at indgå i økonomisk interaktion med de andre; en Robinson-tilværelse er ikke en praktisk mulighed. Derfor får vi markedsøkonomiens dialektik mellem formel selvstændighed og real samfundsbestemthed, mellem arbejdet som a-social aktivitet, styret af privatinteressen, og nødvendigheden af at arbejdet tilfredsstiller et socialt behov (jvf. Kapitel 13.4 samt Lundkvist, 1981: Kapitel 2, 3 og 4).

Men privatejendom som sådan indbegriber **ikke** produktion, derfor heller ikke arbejdsdeling (jvf. 2.11); privatejendommen kan selvfølgelig være et arbejdsprodukt, men behøver ikke at være det. Hvis vi skal være tro mod privatejendommens begreb må vi undgå at indsmugle fremmede elementer, altså at gøre ad hoc antagelser såsom produktion og arbejdsdeling. Ellers kan vi ikke være sikre på at vore analytiske resultater udspringer af privatejendommen som sådan.⁸

Den særlige privat**producents** frihed er friheden til at producere hvad og hvor meget vedkommende vil. Private**jerens** frihed er den mere almene ret til at bestemme om godet skal indgå i en social sammenhæng eller ej; men vælger han/hun det første må denne relation - som vi så i Kapitel 1 - antage form af vareudveksling.

Det positive resultat af kapitlets formelle analyse er at den private ejendomsret er et socialt begreb, der fundamentalt refererer til en beslutnings-procedure, hvor ejeren udelukker andre fra at deltage. Modsætningen er fællesejendom, hvor ingen er udelukket fra beslutningsprocessen.

De negative resultater er mange. For det første er det underordnet hvem der har den faktiske brugsret, for det kan være at privatejeren beslutter at uddelegere denne (ligesom det ved fællesejendom er muligt at fællesskabet begrænser brugsretten til bestemte grupper). Videre er det accidet-tielt om privatejendommen vedrører en håndgribelig ting og om den er individuel. Endelig har vi set at denne ejendomsform hverken indbegriber produktion, udveksling eller statsmagt.

NOTER

1. Etymologisk stammer eng. 'property' fra lat. 'proprietas', der igen kommer fra lat. 'proprius', der betyder 'peculiar' (særegen) eller 'own' (egen), i modsætning til 'communis' (fælles) eller 'alienus' (en andens), jvf. Donahue Jr., 1994-98. Etymologisk er 'fællesejendom' således en selvmodsigelse.

På engelsk kan man sige at 'the plant has a number of properties' eller 'the forest has its own (peculiar) atmosphere'. På dansk siger vi at 'planten har nogle egenskaber, evt. særtræk' og at 'skoven har en egen (særegen) atmosfære'.

På dansk markerer en enkelt konsonant - g/j i egenskab/ejendom - forskellen mellem den almene og den specifikt juridiske betydning; på engelsk er begge betydninger omfattet af ordet 'property'.

2. Jvf. Hannah Arendt, cit. i Lukes, 1972: 59f. Etymologien antyder naturligvis også antikkens foragt for det fysiske arbejde, der foregår i 'økonomien'.

3. Jeg finder fremstillingen i Munzen, 1990, kritisabel, netop fordi forfatteren renoncerer på en sådan abstraktion. Der skelnes ikke mellem vilkårlige krænkelser af og immanente begrænsninger i privatejendommen. Munzen's empiriske tilgang leder ham til et pluralistisk ejendomsbegreb og dermed til en pluralistisk begrundelse af privatejendommen, dvs. de forskellige begrundelser - i nytte/sikkerhed, frihed etc. - sidestilles.

4. Jeg ville her erstatte 'The law' med 'privatejendommens begreb'. - Også Yiannopoulos (1975: 55) begriber (privat)ejendom som 'an exclusive rather than an absolute right', for-

stået som en negativ snarere end en positiv ret, men begrundelsen er empirisk, nemlig de mange reguleringer af brugsretten. Imidlertid kan staten som nævnt (jvf. den ovenfor omtalte 'private' skov) også finde på at krænke retten til at udelukke andre. Empirien er uanvendelig ved begrebsanalyse.

5. Pejovich - fra ejendomsretsskolen, som diskuteres i Kapitel 4.2 - skærer her igennem og erklærer statsejendom (fx Hoover Dam) for 'elitens ejendom', idet den giver 'the ruling group' retten til at tilegne sig en del af produktionen til sit eget forbrug samt retten til at fordele det øvrige (Pejovich, 1995: 69). Dette lyder jo helt (vulgær)marxistisk, idet statens særlige karakter (demokratisk eller ej) tilsyneladende er ligegyldig. I øvrigt modsiger Pejovich straks sig selv ved at skrive at disse beslutningstagere "do not capture the benefits of their decisions", ligesom denne substantielle begrebsbestemmelse harmonerer dårligt med hans rent formelle bestemmelse af privatejendom (ss. 66-68).

6. I den forbindelse skal det nævnes, at Hayek finder at en begrænset statsmagt er ønskelig til sikringen af den frie konkurrence (Hayek, 1949: 16f).

7. Nærmere herom i specielt Kapitel 30.7 og 32.1.

Striden har ikke mindst stået mellem liberale og marxister. Mange kritisk indstillede liberale (fx Stuart Mill, 1848; Tawney, 1920) skelner mellem den 'gode' privatejendom og dens 'dårlige' kapitalistiske fremtrædelsesform; Hobson gik så vidt som til at kalde passiv kapitalejendom 'improperty' (cit. af Tawney, 1920: 140). Marx (1867: 605ff) søgte at vise at den simple vareproduktions tilegnelseslov (hvor privatejendom er legitimeret gennem arbejde) **nødvendigtvis** 'slår om' i den kapitalistiske tilegnelseslov (hvor kapitalen er 'arbejdsfri' og dermed udbytende privatejendom).

8. Sayer's bog (1995) benytter sig explicit og exemplarisk af denne metodologiske regel (kaldet 'the realist approach', jvf. Sayer, 1992), specielt i hans bestræbelser på at adskille hvad der udspringer af arbejdsdelingen og af kapitalismen. Sayer mener i øvrigt at marxister har en tendens til at se enhver dårlighed som udslag af kapitalisme; men gør man det, bliver man utopist i dårlig forstand, fordi man ser overvindelsen af kapitalismen som svaret på alle problemer, herunder de der intet har med kapitalisme at gøre.